https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.025
УДК 94(477.51-074)«2022»

Тамара ДОРОХІНА
кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (Чернігів, Україна)
tamara-turenok@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-9936-6226

Олександр КОВАЛЕНКО
кандидат історичних наук, професор,
професор кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (Чернігів, Україна)
olexkov@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-8382-0159

Сергій ТОКАРЄВ
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (Чернігів, Україна)
tokarev-s-a@ukr.net
https://orcid.org/0000-0003-0051-328X

МІКРОІСТОРІЯ ВІЙНИ: 36 ДІБ ОКУПАЦІЇ с. ТУПИЧІВ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

Мета полягає у відтворенні на підставі свідчень місцевих мешканців перебігу подій у с. Тупичів Чернігівської обл. під час широкомасштабної російської агресії й тимчасової окупації цього населеного пункту в лютому — квітні 2022 р. **Методологічну основу** становить сукупність загальнонаукових і конкретно-історичних принципів та методів, провідну роль серед яких відіграло практичне використання можливостей й інструментарію усної

Цитування: Дорохіна Т., Коваленко О., Токарєв С. Мікроісторія війни: 36 діб окупації с. Тупичів на Чернігівщині. *Український історичний журнал*. 2023. № 4 (571). С. 25—42. https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.025

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 4 (571)

історії. **Наукова новизна.** Пропонований матеріал є однією з перших спроб вивчення перебігу російської агресії на рівні окремого населеного пункту. Здійснено фіксацію, накопичення та первинне узагальнення фактичного матеріалу, що може прислужитися при формуванні джерельної бази й історіографічного підґрунтя для написання узагальнюючих праць з історії російсько-української війни. **Висновки.** У хронологічній послідовності відтворено перебіг окупації с. Тупичів у лютому — квітні 2022 р. Виявлено елементи політики загарбників, пропагандистської обробки та залякування населення, пограбування, мародерства тощо. Встановлено, що російський напад завдав збитків виробничій і соціально-культурній інфраструктурі села, господарствам місцевих мешканців.

Ключові слова: *війна Росії проти України, тимчасова окупація, стратегія виживання, усна історія, Чернігівщина, с. Тупичів.*

Широкомасштабне вторгнення російської армії, що розпочалося 24 лютого 2022 р., докорінно змінило життя та світогляд мільйонів українців. Навіть захоплення Криму та «гібридна війна» на Донбасі не змусили певну частину українців переглянути усталені уявлення про росіян як про «братній народ». Спільне проживання в межах Російської імперії та СРСР, наявність родинних, професійних і дружніх зв'язків по обидва боки кордону внеможливлювали саму думку про ймовірність збройного протистояння. Будь-які конфлікти між українцями та росіянами, що траплялися в минулому, частина українців воліла або замовчувати, або спрощено пояснювати лише нерозумними кроками керманичів.

Природно, що наукова розробка проблем, пов'язаних із російсько-українською війною, ускладнена з огляду на продовження бойових дій та суттєве погіршення гуманітарної ситуації. Можна констатувати появу перших наукових студій, автори яких здійснили спроби розгляду передумов та контексту широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України [1]. Сучасні вітчизняні дослідники намагаються проаналізувати причини, передбачити перспективи й наслідки війни [2, 3]. При цьому суттєва увага приділяється російській пропаганді, яка стала одним із вирішальних факторів підготовки вторгнення [4]. Започатковано вивчення перебігу окремих операцій під час розгортання бойових дій [5], осмислення феномену територіальної оборони України та з'ясування її ролі в подіях 2014—2022 рр. [6]. Низка публікацій дає змогу схарактеризувати становище в окремих галузях економіки та соціальній сфері [7, 8, 9, 10], а також у вітчизняній соціогуманітаристиці [11].

Достатньо обмеженою на сьогодні виглядає і джерельна база дослідження війни. Діловодна документація органів центральної влади та місцевого самоврядування, Сил безпеки й оборони України, природно, залишається недоступною для опрацювання, тим більше, що значна частина матеріалів має гриф «Для службового використання» або елементи державної таємниці. Тож повноцінне формування джерельної бази проблеми можливе лише після завершення воєнних дій і передачі документації до архівних установ. Натомість загальнодоступними та найбільш інформативними на сьогодні залишаються матеріали ЗМІ, відео-, фотодокументи, опубліковані або розміщені на спеціалізованих сайтах, у соціальних мережах. Аналіз наведених у них відомостей дозволяє відтворити

перебіг воєнних дій, становище на окупованих територіях і в тилу, але водночас переважній більшості з них бракує аналітичної складової. Численні джерела особового походження (інтерв'ю, експертні оцінки, прогнози, листи, щоденники, оціночні судження, коментарі та ін.), оприлюднені переважно на інтернет-ресурсах, мають притаманні цьому виду джерел вади — суб'єктивність, однобічність, неповноту, неточність, а то й свідоме викривлення, перекручування фактів. На сьогодні поки що нечисленними залишаються джерела особового походження, здобуті засобами та методами усної історії. Проте, на нашу думку, такий спосіб отримання інформації має значний потенціал, оскільки дозволяє охопити практично всі категорії населення.

Зрештою, маємо констатувати й відсутність з об'єктивних причин методологічного підґрунтя дослідження російсько-української війни. Її адекватне висвітлення потребує застосування якнайширшого наукового інструментарію, формулювання наукової термінології та концептів, що, безперечно, можливо лише з часом.

Географічне розташування на кордоні з Російською Федерацією та Республікою Білорусь зумовило особливу ментальність і світогляд населення Чернігівщини, яке традиційно прихильно ставилося до сусідніх народів. Проте саме цей край одним із перших зазнав російської агресії вранці 24 лютого 2022 р. Прикордонні населені пункти Чернігівської обл., особливо розташовані вздовж важливих автомобільних магістралей, котрими й відбувалося вторгнення, опинилися на вістрі боротьби. При цьому своєю стратегічною метою загарбники вважали захоплення ключових міст — Чернігова, Ніжина тощо. Дрібніші населені пункти, розташовані на шляху руху колон техніки, розглядалися як опорні пункти для розгортання наступу.

Ключовою подією боїв на Чернігівщині стала облога обласного центру, адже російські агресори небезпідставно розглядали місто як ключовий плацдарм для подальшого просування на Київ. Проте оборона Чернігова частинами Збройних сил України й загонами територіальної оборони зірвала плани «спеціальної воєнної операції» та «взяття Києва за три дні».

Наукове опрацювання цієї проблеми і створення цілісної картини подій, безперечно, справа майбутнього, оскільки вимагає залучення широкого кола джерел, котрі на сьогодні призначені лише для службового використання. Проте вже побачили світ перші публікації матеріалів особового походження, а саме щоденники очевидців, які перебували у Чернігові під час активної фази бойових дій [12, 13, 14]. Усі ці нотатки характеризуються яскравою емоційною складовою.

Літературно-художнє видання, укладене журналістами обласної газети «Чернігівщина», містить цикл нарисів та інтерв'ю з військовослужбовцями оперативного командування «Північ» Збройних сил України, медиками, волонтерами, представниками органів місцевого самоврядування [15]. Наведений тут фактичний матеріал дозволяє відтворити перебіг російського наступу на Чернігівщині, заходи з оборони краю, гуманітарну ситуацію на місцях.

Після визволення території області у травні 2022 р. група дослідників-волонтерів із різних наукових установ України за ініціативи та сприяння управління культури й туризму Чернігівської міської ради започаткувала усноісторичний проєкт «Гуманітарні аспекти російсько-української війни 2014—2022 рр.: історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання», мета якого полягала у збиранні «по гарячих слідах» свідчень мешканців області, котрі пережили бойові дії та окупацію впродовж лютого — квітня 2022 р. Результатом проведеної роботи стала публікація інтерв'ю з жителями Чернігівщини [16, 17], чиї імена з міркувань безпеки залишаються прихованими. Опубліковані свідчення, що містять потужну емоційну складову, дозволяють з'ясувати основні життєві стратегії та способи виживання мешканців обложеного міста під час активної фази бойових дій.

Поряд із тим, на увагу заслуговує ситуація в окремих населених пунктах, які перебували в умовах окупації. Об'єктом нашої розвідки стане повсякденне життя мешканців с. Тупичів Чернігівського (колишнього Городнянського) р-ну Чернігівської обл. Село розташоване поблизу державного кордону (пункти пропуску Нові Яриловичі й Сеньківка), автомагістралей М01 Київ — Чернігів — Нові Яриловичі та Н28 Чернігів — Городня — Сеньківка [18, 19], котрими здійснювалося російське вторгнення. Хоча Тупичів і не стоїть безпосередньо на цих трасах, але через підрив нашими військами мостів на шляху до Чернігова ворог змушений був змінити маршрут і просуватися в напрямку Тупичів — Бурівка — Ріпки — Вербичі — Рівнопілля — Чернігів.

Тупичів перебував в умовах російської окупації 36 діб. Це спричинило згортання всіх проявів суспільного життя, зокрема було припинено діяльність об'єктів соціальної інфраструктури. На підставі розпорядження Тупичівської сільської ради № 19 від 24 лютого 2022 р., з 1 березня для комунальних установ, закладів і відділів Тупичівської сільради оголошувався режим простою. Працівники комунальних установ, закладів та відділів звільнялися від обов'язку бути присутніми на робочих місцях за умов збереження заробітної платні в розмірі 2/3 посадового окладу [20].

Після захоплення населеного пункту росіяни облаштували на околиці Тупичева блокпост і розмістилися на території виробничих об'єктів села. Уже в перші дні вони пограбували сільські крамниці, аптеку, кав'ярню [21]. Мали місце випадки знущань і залякувань жителів Тупичівської громади [22].

В умовах окупації життєві стратегії мешканців зводилися переважно до виживання та задоволення базових потреб. Серед місцевих жителів поширилися прояви індивідуальної й колективної взаємодопомоги. В умовах відсутності централізованого підвезення продуктів харчування селяни за сприяння місцевого сільськогосподарського підприємства організували самостійне випікання та доставку хліба з м. Городня [23].

29 березня 2022 р. російські війська, відступаючи з-під Чернігова, перебазувалися до Тупичева й розташувалися на території місцевої школи, парку СТОВ «Тупичівське» і спиртового заводу. Упродовж 31 березня — 1 квітня

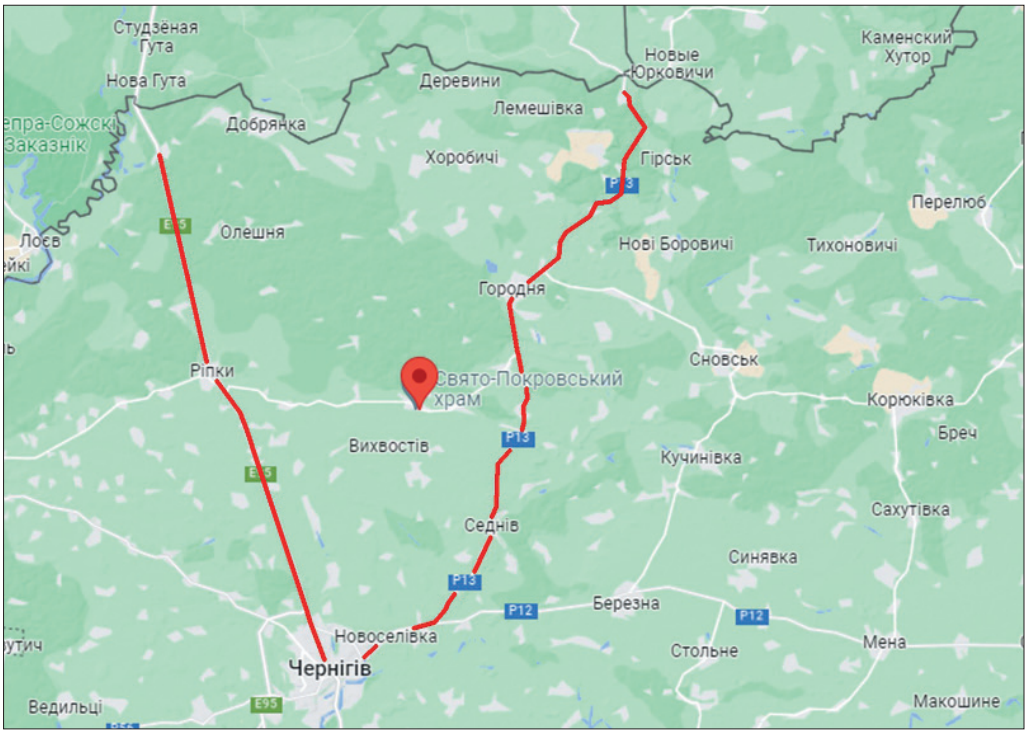

після обстрілу їхніх позицій підрозділами ЗС України окупанти залишили громаду. 2 квітня за відсутності якісного зв'язку та інтернету до виконання службових обов'язків повернулися посадові особи. 3 квітня до села наблизилися українські частини [1].

Представлений далі текст являє собою літературно оброблені й узагальнені свідчення мешканців Тупичева, записані під час етнографічної практики студентами навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка влітку 2022 р. Пропозиція щодо організації усно-історичних досліджень подій сьогодення на Чернігівщині надійшла від завідувача відділу воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАН України д-ра іст. наук, проф. О.Є. Лисенка. Теми дослідження, підготовка опитувальника для респондентів обговорювалися й визначалися колегіально. Врешті було обрано такий напрям: «Повсякденне життя населення Чернігівщини в умовах російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р.» та використано при цьому два види опитувальників — для населених пунктів, які перебували під ворогом, і тих, що уникнули окупації, проте пережили агресію.

Основою для цього дослідження послужили насамперед свідчення директора Тупичівського ліцею Костянтина Зубова, голови Тупичівської терито-

[1] Свідчення голови Тупичівської територіальної громади Л.М. Шовкової.

ріальної громади Лариси Шовкової, студентки Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка Наталії Туз, завідувачки загального відділу Тупичівської сільської ради Тетяни Анопрієнко, вчительки математики й фізики Лариси та працівника «Укртелекому» Віктора Якубів. Окремі, найбільш цікаві, емоційно насичені уривки свідчень подано зі збереженням особливостей мовлення респондентів.

24 лютого

Ворог перетнув державний кордон України з боку Сеньківки (Росія й Білорусь) та Нових Яриловичів із боку Гомеля (Білорусь). Оскільки Тупичів розташований на відстані 57,5 км від прикордонного пункту пропуску Нові Яриловичі та в 53,5 км від прикордонного пункту пропуску Сеньківка, то вже о 5:30 було чути перші вибухи.

Під час відступу підрозділи ЗСУ підірвали мости через р. Смяч між Городнею і Політруднею та під Черніговом за с. Киселівка через р. Замглай.

Ворожа техніка, яка йшла з Сеньківки, змушена була шукати шлях до Чернігова по трасі М01 (Ріпки — Чернігів) через Тупичів, добираючись до нього лісовими дорогами. 24 лютого о 10:30 росіяни ввійшли у село (на територію спиртового заводу). Мешканці Тупичева переконані, що якби російським військам не допомогли, то дорогу вони не знайшли б (адже не кожен із місцевих її знає), тому що й так довго блукали (близько 3 год.). Колабораціоністи допомогли зорієнтуватися на місцевості. Підозрюють, що один із них — уродженець с. Тупичів Ігор Щербаков (1966 р. нар.), який проживав у Городні. Цікаво, що про його подальшу долю жителі розповідають по-різному. Зараз місцезнаходження цієї людини невідоме.

Переправу через р. Смяч ворог зміг швидко налагодити й частина техніки вже 24 лютого просувалася автошляхом Городня — Політрудня — Пекурівка — Великий Листвен — Тупичів.

Із 10:30 24 лютого для тупичівців розпочалося життя в ізоляції від українського соціуму.

Варто зазначити, що семеро місцевих хлопців, котрі отримали повістки до лав ЗСУ 23 лютого, о 7:30 встигли виїхати з села на шкільному автобусі під ворожим обстрілом до Чернігова.

25 лютого

Важка бронетехніка продовжувала рухатися лісовими дорогами (Городня — Горошківка — Стовпівка — Тупичів, лівіше — Великий Листвен), а колісна — автошляхом Городня — Тупичів. Ворожа техніка йшла через Тупичів у напрямку населених пунктів, розташованих по дорозі на Чернігів, а саме Ріпок, Куликівки, Івашківки, Вихвостова (через Івашківку та Вихвостів дороги до Чернігова росіяни не знайшли). Цього дня російські військовики почали роз-

міщуватися у селі. В ніч на 26 лютого велика колона техніки зупинилася на околиці з боку Великого Листвена (ця колона, що складалася з БМП, САУ, танків, інших бойових броньованих машин, розтягнулася на майже 5 км), а інша — залишилася біля лісу. Росіяни з кулеметів обстріляли хати, в яких горіло світло. Деякі будинки «прошило» навиліт. На щастя, ніхто з людей не постраждав.

У цей день росіяни затримали учня Тупичівського ліцею Максима Пивовара. Його тримали всю ніч, а зранку хлопець на допиті розповів, буцімто «директор-бандеровец толкает своих учеников на смерть». Вороги розмістили це свідчення в Мережі [24]. Пізніше, коли керівник ліцею К. Зубов знайшов цей запис, він скопіював його та зберіг «на згадку». Освітянин не приховує хвилювання, уявляючи, що могло статися з ним та іншими, згаданими в розмові зі школярем людьми, якби росіяни залишалися у селі довше...

Фактом двох перших ночей окупації були прояви мародерства. Росіяни проникли в місцеві магазини та кав'ярню: десь вибивали двері та вікна, десь стріляли по них з автоматів, а десь прив'язували трос до танка й виривали ґрати. Найперше шукали алкоголь, цигарки, шоколад. Місцеві жителі чули, як один солдат кричав: «Я столько шоколада в своей жизни ещё не ел!». Власник крамниці «Валентина» запропонував їм не руйнувати будівлю, не псувати приміщення та майно. Запити в окупантів були ті самі — спиртне, цигарки, солодощі та вода.

Магазини одягу, будматеріалів та аптека теж зазнали великих збитків. Суттєво постраждало приміщення сільськогосподарського споживчого товариства: було розбито холодильники, вітрини, пошкоджено частину будівлі (в неї в'їхала БМП, навмисно чи випадково — невідомо). Недограбоване росіянами майно забрали місцеві жителі. Мародерство завдало значних втрат власникам торговельних об'єктів та справило неприємні враження на односельців.

26 лютого

День минув у такій самій атмосфері, як і попередні: рух переважно важкої техніки через село, якась метушня росіян біля спиртзаводу, де вони з другого дня війни облаштувалися зі своїми машинами. Як розповіли селяни, «рашисти надоєлі своїми просьбамі до людей обменять топливо на алкоголь, а іноді даже погрожували».

О 18:15 зі сторони Чернігова в небі з'явилася наша авіація. Було випущено декілька ракет, проте спрацювала російська ППО. За словами місцевих жителів, вони не помітили, щоб постраждали ворожа техніка чи особовий склад. За декілька хвилин росіяни відкрили вогонь із «градів» по території на південний схід від Тупичева, між Городнею та Седневом: «Може, у цей час там були розташовані підрозділи наших Збройних сил».

Наприкінці дня було чутно гуркіт техніки — російські війська виїжджали з Тупичева в бік Ріпок. Люди ховалися по домівках, не вмикали світло, хвилювалися, оскільки не знали, що відбувається.

На виїзді з Тупичева в бік Великого Лиственa росіяни залишили блокпост із 22 вояками, котрі зайняли останній будинок по вулиці й там облаштувалися. Їхнім завданням було контролювати рух між селами.

Перші дні війни населення неодноразово чуло про плани росіян: «За три дня возьмём Киев». Окупанти мали при собі парадну форму, не дбали про укріплення зайнятих територій. Тупичів для них був лише транзитним населеним пунктом. Кожен день, як розповідає К. Зубов, о 5-й год. селом проїжджали колони машин постачання (боєприпаси, пальне). Про кількість техніки, час, напрям руху селяни повідомляли у Чернігів — «своїм». Це була одна з причин, чому ворог уживав заходів щодо позбавлення мешканців «зв'язку зі світом».

Після першої ж ночівлі російських військових було залишено стільки сміття, скільки місцеві люди не бачили за все своє життя: упаковки від сухпайків, брудна білизна, порожні пляшки та ін. Все це рясно вкривало шлях від Тупичева до Великого Лиственa.

27 лютого

Розмістивши техніку біля Ковалівського спиртзаводу, росіяни продовжували ходити по дворах у пошуках їжі, заходили до хат помитися, відбирали телефони або сім-картки.

28 лютого — 14 березня

Ці дні були схожі між собою, події одноманітні. Постійно відбувався рух ворожої техніки через село.

28 лютого — 10 березня не було світла. Окупанти продовжували ходити по хатах, перевіряли паспорти, чіпляли червоні стрічки на парканах, але що це достеменно означало — невідомо. Мешканці мали дві версії: або так маркували перевірені будинки, або вказували подвір'я тих, хто підтримував «російський світ».

15 березня

Цього дня знову розпочався відносно активний рух окупантів. Вони продовжували ретельно перевіряти людей на блокпосту в кінці вул. Покровської в напрямі виїзду в бік Городні через Великий Листвен, пропускали тільки за наявності документів. Крім того, здійснювали обхід дворів по вул. Покровській: перевіряли документи, вивішували червоні стрічки на воротах. Ходили групами по шестеро, зі зброєю, виглядали суворо.

Як зазначалося вище, на околиці села в порожніх будинках розмістилися 22 вояки, які чергували на блокпосту. Це були, як вони самі розповідали, строковики віком по 18—19 років. Дехто жалівся: «Ми не хотим воевать, оно нам не нужно, ми хочем додому, когда уже это всё закончится?!». Але були й такі,

що поведінкою нагадували «справжніх фашистів». Серед них дві жінки-якутки, про яких говорили, що вони «снайперші». За словами місцевих мешканців, це були аж ніяк «не дюймовочки». Розповідали, що бачили, як вони прали спідню білизну «гігантських розмірів» і розвішували її на загальний огляд.

Вул. Покровська стала основною магістраллю, якою відбувався рух через село військової техніки, бензовозів, підвезення боєкомплекту тощо зі сторони Сеньківки через Городню. Далі техніка йшла в напрямку Бурівка — Чумак — Вишневе — Буянки до Чернігова.

Після наведення понтонного мосту через р. Чибриж російські війська рухалися також у бік обласного центру через Дібрівне, Смичин, Седнів.

Цього дня за парканом будинку Л. Шовкової — очільниці Тупичівської громади — «намалювалися» чотири цивільні «буси». Як розповіла Лариса Миколаївна, коли відкрила хвіртку, то побачила «до зубів озброєних», і не просто солдатів, а скоріше за все співробітників ФСБ: «Десь десятка півтора їх було». На запитання: «Це обшук?», відповіли, що у воєнний час «мають право». «Коли зайшли у двір, було віддано якусь команду, і вони швидко побігли по всій території: на город, до хліва, в літню кухню, у будинок, на горище… Нічого, що було б їм цікаво, не знайшли. Задавали багато простих питань, цікавилися роботою і т. д.». Респондентка збагнула, що «вони все знали, були повністю про мене поінформовані». У сільській раді, куди пізніше всі направилися (Л. Шовкова принципово поїхала окремо, на велосипеді — Авт.), «переглянули всі кабінети, порилися в усіх шафах, столах». Питання задавали прості: про школи, про ветеранів Другої світової, про роботу магазинів і т. п. Пропозицій щодо співпраці не було. «Тут дуже шустрий прибігає, на стіл фотографію — бах: “Известная личность”». Це було спільне фото з мером Києва В. Кличком. Лариса Миколаївна сказала, що зустрічалася з ним у Чернігові на якомусь заході. Розмова, як вона потім зазначила, «ні про що». Хвилювалася, дуже боялася, а врешті почула: «Сводки говорят, что село у вас мирное [...] мы вреда не принесём». На зауваження щодо відсутності електроенергії та інтернету росіяни відповіли: «Ну, эту проблему мы не решим сейчас... Вот через пару-тройку дней разберёмся с Черниговом... Мы добьём Чернигов... Потом сделаем вам свет». Голова сільради почула «фразу, яка просто мене вбила: “Работайте под тем флагом, под каким считаете нужным”». Єдина вимога, яку вони озвучили: «Мы вас просим, чтоб было тихо в селе... Вы оставайтесь на работе, как работали, чтоб только не было сопротивления».

16—17 березня

Особливих подій респонденти не відзначили. Тривало проходження через село ворожої техніки.

К. Зубов розповів: «17 березня їхали з дружиною у Великий Листвен до тещі, місяць не бачилися. Зі зв’язком були великі проблеми, треба шукати місце у селі, звідки можна було додзвонитися. Натрапили на блокпосту на москалів-фашистів. Дружина взяла з собою телефон, чого не можна було робити, оскіль-

ки це було заборонено. Вони знайшли телефон і перевіряли його не менше пів години: щоб не було фотографій, смс-повідомлень, спілкування у вайбері, тобто перевіряли наявність інформації про рашистські війська й т. п. Коли з телефоном розібралися та виявили, що все гаразд, то розпочали мене допитувати, і я відчув агресивність в їхньому голосі. Головне питання було таким: "Где твой военный билет? Чего ты без него ездишь?"». У мене квиток особливий, там є запис про територіальну оборону, яка формувалась у 2021 р. — я був приписаний до 162-го підрозділу територіальної оборони. Питання росіян стосувалися мого відношення до служби в армії. Я відповів, що не служив — у нас такий закон, що вчителі звільняються від військової служби, проте військовий квиток у мене є, навчальні збори я проходив, спеціальність військову маю, до військової частини приписаний, а військовий квиток забув удома. Чим би закінчилася перевірка — невідомо, але нас урятував випадок. Під'їхала військова москальська колона якихось керманичів, і всіх терміново забрали на збори, було зрозуміло, що щось сталося, якісь проблеми. Нам наказали: "Стойте, ждите!". Ми з дружиною чекали довго, а потім потихеньку почали відходили далі від місця перевірки документів. Урешті до нас підійшов вояка і сказав: "Ладно, едь, не до вас сейчас. Больше без военного билета чтоб не появлялся". А я подумав: чи я дурень, щоб з'являтися з військовим квитком? А могли б і розстріляти на місці...».

26—27 березня

Як і в попередні дні, ворожа техніка продовжувала рухатися через село.

ЗСУ розбили одну з ворожих частин під Рівнопіллям, а тому окупанти відступили до сіл Вишневе, Бурівка. Згодом їх і там «дуже сильно накрили».

Машини ФСБ цілий день їздили по селу, відчувалася якась напруга серед російських військових.

28 березня

Відступаючи, одна з шести військових частин цього дня заїхала в Тупичів. До вечора на території села було вже близько 300 одиниць техніки — колісної та важкої броньованої. Вони розмістилися на території машинно-тракторного парку сільськогосподарського товариства «Тупичівське» та фермерського господарства «Лавр», спиртзаводу й ліцею. Перебували вони тут із 28 по 31 березня.

28 березня у селі відбулося, як уважають місцеві жителі, диво. Ракети «Точки-У» з касетними боєприпасами, випущені росіянами з боку Білорусі, були збиті самими ж росіянами. Жителі чули коментарі військових, які супроводжувалися брутальною лайкою: «Что они делают?!». У результаті у селі було ушкоджено 16 приватних садиб: хати, погреби, хліви тощо, повністю згорів будинок Євгена Приходька, але ніхто з людей не загинув[2]. У домів-

[2] Респонденти Лариса Шовкова, Тетяна Анопрієнко, Наталія та Валентин Савенки, Лариса й Віктор Якуби. На їхню думку, росіяни помилково «вдарили по своїх».

ці працівниці Тупичівського ліцею Оксани Конодиб [3] у цей час перебували п'ятеро людей — Оксана, її чоловік, двоє синів і 6-річна донька, але ніхто з них не постраждав. Стіна вивалилася, вікна та листи шиферу були побиті, вся техніка згоріла, газові й водопровідні труби виявилися перебитими. На щастя, всі члени родини залишилися живими та неушкодженими.

29 березня

До директора ліцею приїхали двоє російських офіцерів: «Ви такий-то? Беріть ключі і з нами». Прибули до школи, там звичайно висів прапор України. Директор спитав: «Ви будете знімати прапор?». У відповідь почув: «Мы не за этим приехали, чтобы снимать флаг». Побачили на стіні меморіальну дошку загиблого у зоні АТО випускника. Спитали про хлопця. Проте табличку залишили.

Коли директор заїхав на подвір'я ліцею, то помітив, що двері в деяких будівлях були зламані. Закритою залишилася тільки головна двоповерхова споруда та будівлі початкової школи й 1-го класу. «Я тільки нещодавно зрозумів, чому скрізь були виламані замки, а тут залишилися. Це хтось із місцевих їм підказав, де навчаються діти, а де приміщення іншого призначення. Москалі не могли знати, де в нас навчальний корпус, а де — ні». Основне майно школи не пошкодили, не забрали. Взяли електропилу, «болгарку», дриль, лещата. У кабінеті директора забрали прапор, декоративну булаву та кубок хлопця, котрий у минулому році зайняв перше місце у шахах, блокнот із зображенням Великого українського герба, забрали «гарні» авторучки та інші дрібниці, з сейфа забрали шкільні печатки. Взагалі зі школи винесли 14 прапорів. Можливо, на думку К. Зубова, вони їх використовували, коли гуляли, грабували, щоб хтось думав, що це чинять українці.

До прикладу питання, які росіяни ставили директорові: «А кто у вас нацист?»; «Когда у вас проходят нацистские совещания в селе?»; «Как вы относитесь к тому, чтобы присоединиться к Белоруссии?»; «Где живут семьи атошников?» та ін. Складалося таке враження, «аби що спитати»...

Крім того, вояки вирішили з метою безпеки відключити інтернет у школі. Зайшли до серверної кімнати й хотіли знищити все обладнання. К. Зубов попросив: «Хлопці, ну не ламайте, тут ключ є, зараз я відкрию!». Вони відкрили, повитягували, все повиламували. Один із них зайшов у «Google Chrome» і навмання натиснув на букву «С». В історії пошуку браузера першим випав запит «Селім Байрактар» (видно, хтось із наших школярів щось шукав). Рашисти закидали питаннями: «Что по-украинскому означает "селим"?», «Это ты на байрактары передаёшь информацию?». Я кажу: «Хлопці, сюди, окрім мене та моєї дружини, ніхто не заходив останній місяць, тому не знаю, хто, що, де і як» і т. д.

К. Зубов намагався заспокоїти росіян: «Да вы же знаете, это же известный крымскотатарский поэт — Селим Байрактар. Он у нас сейчас включен в програм-

[3] Респондентка Оксана Конодиб: «Це був понеділок 28 березня. Близько 20-ї год. вся родина зайшла до хати й почалося...».

му зарубежной литературы. Вы что, не знаете Селима Байрактара?»; «А ось, бачите, — Селім Байрактар — актор із серіалу "Величне століття". А вони не заспокоюються: що означає по-українськи "селім"?». Директор запропонував запросити вчительку зарубіжної літератури, щоб вона їм пояснила, хто такий «Селім Байрактар». Вони стають ще агресивнішими: «Ты же понимаешь, что если это не так — ты подписал себе и своей учительнице зарубежной литературы смертный приговор». Вони вже натякали, що директор — навідник байрактарів...

Закінчилося тим, що К. Зубов прикинувся дурником: «Да чего вы с этим байрактаром... Вы же там уже 35 байрактаров сбили» (в Тупичеві «ловить» російське радіо й К. Зубов нещодавно чув, як речник міністерства оборони Росії заявив, що з 36 «байрактарів» уже 35 збили). Вони закивали: «Да-да-да, мы слышали! Остался только один где-то в Херсоне. Но всё равно мы тебе не верим, тут что-то нечистое».

30 березня

Безперервно техніка росіян рухалася через село. Російські вояки шукали в місцевих жителів їжу.

31 березня

Близько 5:40 ранку ЗСУ ударили з «градів» по машинно-тракторному парку сільськогосподарського товариства «Тупичівське», де розміщувалася ворожа техніка. Не всі снаряди влучили у ціль, проте наробили переполоху. Один вразив причеп із боєкомплектом, і він згорів. Частково постраждали будівлі, транспорт сільгосппідприємства.

На території ліцею стояли близько 450 одиниць техніки, й за годину-дві машини виїхали — «так швидко втікали!». Окупанти, поспішаючи, забули свої документи, які були складені в «оружейній» в ящик — вони там і залишилися. Тобто «до наших рук» потрапила вся військова документація: журнали бойового чергування, списки особового складу. Журнал був прошитий, із печатками військової частини та озаглавлений «Расширенная записка личного боевого состава. Старший лейтенант Гургургундуль». Тут була вся інформація про окупантів: прізвище, ім'я, по батькові, номери автомата та загальновійськового захисного комплекту. Кожен власноруч уписав в анкету прізвище, ім'я, по батькові, номер паспорта, місце проживання. Вояки переважно були з азіатської частини Росії, з депресивних регіонів, як, наприклад, Якутія, Комі, Татарстан, Дагестан. Для них лише військова служба була тим «соціальним ліфтом», який давав змогу заробити гроші.

Всі ці документи потім передали в Поліський прикордонний загін, а далі — до СБУ.

Цього ж дня після виїзду з території школи однієї групи російських військових (спокійної), прибула інша частина. Вояки були злі, роздратовані, адже

з боями відступали від Чернігова. Вони зламали ворота, вихали на шкільне подвір'я. Зірвали прапор тросом, який причепили до БМП, погнули флагшток.

31 березня — 1 квітня

Ворожі війська виїжджали з Тупичева. Через село пройшли 2865 одиниць техніки, час від часу лунали постріли. Куди й по кому стріляли — незрозуміло. Без жертв. Але було добре чутно, як вони кричать, роздратовано щось говорять, матюкаються... Більшість людей боялися виходити на вулицю, зачаїлися по хатах.

Із награбованим, зав'язаним або загорнутим у покривала чи ковдри, навареним на техніку майном росіяни залишали село. На один із танків усадили манекен, надягли на нього шапку... Дивитися на такий відступ було смішно, він викликав лише зневагу і презирство.

Вояки розібрали деяку техніку на території машинно-тракторного парку сільськогосподарського товариства «Тупичівське» та фермерського господарства «Лавр» і забрали деталі, а також інструменти з гаражів господарств, мікрохвильову піч та бойлери з приміщення їдальні. У жителя села О. Бондаренка вкрали причеп, який стояв біля подвір'я.

1 квітня

Цього дня відбувся остаточний відступ росіян із с. Тупичів. До 10-ї год. у селі перебувала ворожа військова поліція.

2 квітня

Населення перебувало в певній розгубленості. Через відсутність ворожої техніки та військовиків нарешті стало відносно тихо.

3 квітня

Українські підрозділи обстежували дороги й територію (ділянки), де стояли ворожі війська.

4 квітня

У Тупичів увійшли частини Збройних сил України, пізніше — ДПСУ.

* * *

Коментар директора Тупичівського ліцею К. Зубова:

«Окремого плану захоплювати Тупичів у рашистів не було. Стратегічна мета: захопити Чернігів, Київ і всю Україну. У нас, на превеликий жаль, не було створено військової адміністрації. У Городні були спроби її створення,

і там, врешті, була якась відповідна організація. Але це інша громада, інша історія. Такий ми населений пункт — не всі й не так, як треба, люблять Україну.

Мобільного зв'язку не було — люди ні з ким не могли зв'язатися. Зв'язок можна було знайти тільки в окремих місцях — на молочній фермі на пагорбі й тільки за гарної погоди. Інколи близько 5-ї год. можна було додзвонитися у Чернігів. У Великому Листвені зв'язок працював біля Свято-Михайлівської церкви. Там також на пагорбі вранці можна було впіймати мобільний зв'язок.

У Тупичеві мали місце такі дива: від касетних бомб постраждали 16 будинків, а ніхто з людей не постраждав! Стіна вивалилася, вікна побиті, вся техніка погоріла, всередині приміщення багато руйнувань — газові труби перебиті, водопровідні труби перебиті, шифер побитий, нема стіни, а люди живі, цілі й жодного ушкодження. Це диво!

Перед цим один снаряд влучив у приватний будинок, де проживає родина Томаш. Снаряд влучив якраз у грубку в хаті. Це також диво. Якби він влучив просто у будинок, то й уламки б розлетілися... А так ця грубка прийняла на себе всю цю енергію від вибуху. І розлетілася цегла, криша підскочила навіть, трохи змістилася... Але люди живі!

Ще один випадок з нашим працівником: приблизно за 50 м від будинку прилетів і ще й досі стирчить маршовий двигун «Точки-У». Касети розсипалися і вибухали, уламками засипали все подвір'я, а люди всі живі! Це просто, я не знаю, — диво.

Мене дуже дивувало, що окупанти ставилися, можна сказати, поблажливо до населення села. Деякі пояснення я для себе знайшов. Наприклад, власником спиртзаводу у нас, не секрет, є росіянин, і москалі казали: "Цей завод у нас був, є і буде наш". Тобто із-за цього [...] завод спиртовий не постраждав. Я вважаю, якщо це вже війна, то не може бути ніякої російської власності на території України, ні в одній громаді, ні в одному селі. Проте були випадки у деяких районах нашого села, коли вони заходили до двору, виганяли господарів з хати, грабували.

У рашистів зустрічалися шеврони: "Нам нужен мир, желательно весь"; "Россия", "Советский Союз". У декого були "колорадські" стрічки.

Відомі два випадки побиття місцевих людей. Це два хлопці. Наскільки я знаю, вони виготовляли "коктейлі Молотова". Мабуть, рашисти це помітили, чи хтось розповів, і їх сильно побили. Але ж вони живі! Ще побили батька нашого школяра. Він знаходився у школі, коли тут перебували москалі. Вони тримали його в погребі, побили також, проте не сильно. Оце такі випадки, які я знаю.

Не пощастило сусідньому селу нашої громади — Бурівці. У Бурівці двох чоловіків застрелили, бо вони знімали пересування колон, а може просто тримали мобільні телефони в руках. Одного застрелили пострілом з автомата в голову. Довго не могли впізнати, кого саме, тому що від голови нічого не залишилося, а іншого впізнали майже одразу. У Бурівці стояли й кадирівці, і росіяни. Кадирівці були налаштовані дуже негативно щодо місцевого населення та неодноразово наводили в бік цивільних автомати».

* * *

За ці 36 діб окупації тупичівці пройшли багато випробувань. Страх та хвилювання, розгубленість і невідомість... Плакали жителі села, коли дві бабусі й дідусь ховали навесні маленького хлопчика Іллю, який загинув при бомбардуванні Чернігова. У цей час за життя його батьків, які обоє з Тупичева, боролися лікарі. Щиро розділяли односельці горе родин воїнів-героїв Володі Дудченка та Миколи Моржова, котрі загинули на сході України.

Отже, з огляду на географічне розташування в безпосередній близькості до російського кордону, село Тупичів уже в перший день повномасштабної війни було окуповане. Почалася найгостріша в історії населеного пункту останніх трьох десятиліть гуманітарна криза, проявами якої стали обмеження базових прав і свобод місцевого населення. З боку загарбників мали місце моральний тиск, «промивка мізків», залякування жителів, поширення дезінформації, мародерство, грабіж. У нових умовах життєві стратегії мешканців Тупичева зводилися в першу чергу до збереження власного життя і здоров'я. Проте навіть за таких складних обставин люди виявляли свою проукраїнську позицію та громадянську стійкість, що полягала у взаємодопомозі, підтримці, передачі оперативної інформації підрозділам ЗСУ, які боронили Чернігівщину.

REFERENCES/ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Lysenko, O., Maievskyi. O. Nemynucha viina. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* 2022. 4: 71-77 [in Ukrainian].
[Лисенко О., Маєвський О. Неминуча війна. *Український історичний журнал.* 2022. № 4. С. 71—77].
2. Zaplatynskyi, V.M. Rosiisko-ukrainska viina — prychyny, perspektyvy ta uroky. *Kultura Bezpieczeństwa.* 2022. 41: 33-42 [in Ukrainian].
[Заплатинський В.М. Російсько-українська війна — причини, перспективи та уроки. *Kultura Bezpieczeństwa*. 2022. № 41. С. 33—42].
3. Yakubova, L. Ontolohiia rashyzmu: Ukraina yak alter ego Rosii. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* 2022. 4: 78-92 [in Ukrainian].
[Якубова Л. Онтологія рашизму: Україна як alter ego Росії. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 78—92].
4. Ilnytskyi, V., Starka, V., Haliv, M. Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* 2022. 5: 43-55 [in Ukrainian].
[Ільницький В., Старка В., Галів М. Російська пропаґанда як елемент підготовки до збройної аґресії проти України. *Український історичний журнал.* 2022. № 5. С. 43—55].
5. Kharuk, A. Oborona Hostomelskoho ta Vasylkivskoho aerodromiv: sproba rekonstruktsii podii. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2022. 4: 139-147 [in Ukrainian].
[Харук А. Оборона Гостомельського та Васильківського аеродромів: спроба реконструкції подій. Український історичний журнал. 2022. № 4. С. 139—147].
6. Seheda, S., Mashtalir, V. Terytorialna oborona Ukrainy yak fenomen natsionalnoi viiskovoi istorii. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* 2022. 4: 148-158 [in Ukrainian].
[Сегеда С., Машталір В. Територіальна оборона України як феномен національної військової історії. *Український історичний журнал.* 2022. № 4. С. 148—158].

7. Kovaliv, M.V., Havryltsiv, M.T., Lepish, N.Ya. (ed.). *Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadianyna v umovakh voiennoho stanu:* Mat. nauk. seminaru (23 chervnia 2022 r.). Lviv: LvDUVS, 2022 [in Ukrainian].
[*Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану:* Мат. наук. семінару (23 червня 2022 р.). Упор. М.В. Ковалів, М.Т. Гаврильців, Н.Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 315 с.].
8. Priamitsyn, V.Yu., Mykyta, A.A. Porushennia prav liudyny cherez ukrainsko-rosiisku viinu. *Pravo i suspilstvo.* 2022. 3: 247-252 [in Ukrainian].
[Пряміцин В.Ю., Микита А.А. Порушення прав людини через українсько-російську війну. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 247—252].
9. Savytskyi, M.V., Mamchych, I.P. (ed.). *Osvita v umovakh viiny: realii, vyklyky ta shliakhy podolannia:* Mat. II forumu akademichnoi spilnoty (20—24 chervnia 2022 r., m. Dnipro). Dnipro: PDABA, 2022 [in Ukrainian].
[*Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання:* Мат. ІІ форуму академічної спільноти (20—24 червня 2022 р., м. Дніпро). Упор. М.В. Савицький, І.П. Мамчич. Дніпро: ПДАБА, 2022. 152 с.].
10. Tkach, D.K., Hrushko, V.I. Elektroenerhetyka Ukrainy pid chas ukrainsko-rosiiskoi viiny. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK".* 2022. 2 (66): 63-72 [in Ukrainian].
[Ткач Д.К., Грушко В.І. Електроенергетика України під час українсько-російської війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 2 (66). С. 63—72].
11. Smolii, V., Yas, O. Ukrainska sotsiohumanitarystyka voiennoi doby: vytoky, perspektyvy, mozhlyvosti. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* 2022. 4: 55-70. [in Ukrainian].
[Смолій В., Ясь О. Українська соціогуманітаристка воєнної доби: витоки, перспективи, можливості. *Український історичний журнал.* 2022. № 4. С. 55—70].
12. Lazun O. Shchodennyky moiei viiny. Chernihiv, 2022 [in Ukrainian].
[Лазун О. Щоденники моєї війни. Чернігів, 2022. 140 с.].
13. Syvoplias, L. Shchodennyk chernihivky (100 dniv tryvoh ta nadii). Kyiv, 2022 [in Ukrainian].
[Сивопляс Л. Щоденник чернігівки (100 днів тривог та надій). Київ, 2022. 136 с.].
14. Chepurnyi, V. Sto dniv Shyrokoi viiny. Chernihiv: Desna, 2022 [in Ukrainian].
[Чепурний В. Сто днів Широкої війни. Чернігів: Десна, 2022. 130 с.].
15. Dziuba, S., Puchynets, M., Nazarenko, V., Voitok, H. Chernihiv u vohni. "Zmetem ordu, vidpravymo do pekla!". Zhurnalisty hazety "Chernihivshchyna" — pro viinu z rosiiskymy zaharbnykamy i heroichnu oboronu Prydesennia. Makhlai K. (upor.), Buriachenko V., Mysnyk V. (konsultanty). Chernihiv: Desna Polihraf, 2022 [in Ukrainian].
[Дзюба С., Пучинець М., Назаренко В., Войток Г. (авт.), Махлай К. (упор.), Буряченко В., Мисник В. (консультанти). Чернігів у вогні. «Зметем орду, відправимо до пекла!». Журналісти газети «Чернігівщина» — про війну з російськими загарбниками і героїчну оборону Придесення. Чернігів: Десна Поліграф, 2022. 472 с.].
16. "Teper ya dytia viiny ta baba viiny...": svidchennia chernihivchanky N pro zhyttia v otochenomu misti (24 liutoho — 2 kvitnia 2022 r.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* 2022. 4: 175-189 [in Ukrainian].
[«Тепер я дитя війни та баба війни...»: свідчення чернігівчанки N про життя в оточеному місті (24 лютого — 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал.* 2022. № 4. С. 175—189].
17. "...Yakshcho zakinchytsia yizha, yak ot poiasnyty ditiam, shcho nemaie?!": meshkanka Chernihova N pro umovy zhyttia v misti pid chas rosiiskoho nastupu (24 liutoho — 2 kvitnia 2022 r.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* 2022. 5: 56-67 [in Ukrainian].
[«...Якщо закінчиться їжа, як от пояснити дітям, що немає?!»: мешканка Чернігова N про умови життя в місті під час російського наступу (24 лютого — 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал.* 2022. № 5. С. 56—67].

18. Avtoshliakh M01. *Vikipediia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Автошлях_M_01 [in Ukrainian].
[Автошлях М01. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Автошлях_М_01 (дата звернення: 24.10.2022)].
19. Avtoshliakh N28. *Vikipediia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Автошлях_H_28 [in Ukrainian].
[Автошлях Н28. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Автошлях_Н_28 (дата звернення: 24.10.2022)].
20. Rozporiadzhennia Tupychivskoi silskoi rady vid 24 liutoho 2022 r. № 19-o.d. "Pro oholoshennia prostoiu u zviazku iz vvedenniam voiennoho stanu". 2022. URL: https://tupychiv-rada.gov.ua/storage/documents/documents/6e60689bb5683cd77b6f08c4c41fb79f.pdf [in Ukrainian].
[Розпорядження Тупичівської сільської ради від 24 лютого 2022 р. № 19-о.д. «Про оголошення простою у зв'язку із введенням воєнного стану». URL: https://tupychiv-rada.gov.ua/storage/documents/documents/6e60689bb5683cd77b6f08c4c41fb79f.pdf (дата звернення: 26.10.2022)].
21. Tupychivska hromada bula v okupatsii 40 dniv. *Chas Chernihivskyi*. 2022. URL: https://cntime.cn.ua/tupichivska-gromada-bula-v-okupaciyi-40-dniv-article/ [in Ukrainian].
[Тупичівська громада була в окупації 40 днів. *Час Чернігівський*. 2022. URL: https://cntime.cn.ua/tupichivska-gromada-bula-v-okupaciyi-40-dniv-article/ (дата звернення: 26.10.2022)].
22. Khroniky okupatsii: Zhyteliu Tupycheva rosiiany strilialy bilia holovy ta mizh nih. *Chas Chernihivskyi*. 2022. URL: https://cntime.cn.ua/hroniki-okupaciyi-zhitelyu-tupicheva-rosiyani-stri-article/ [in Ukrainian].
[Хроніки окупації: Жителю Тупичева росіяни стріляли біля голови та між ніг. *Час Чернігівський*. 2022. URL: https://cntime.cn.ua/hroniki-okupaciyi-zhitelyu-tupicheva-rosiyani-stri-article/ (дата звернення: 26.10.2022)].
23. "Neimovirni sela Ukrainy": Tupychiv u triitsi naikrashchykh. *Suspilne. Novyny*. 2022. URL: https://suspilne.media/265948-nejmovirni-sela-ukraini-tupiciv-u-trijci-najkrasih/ [in Ukrainian].
[«Неймовірні села України»: Тупичів у трійці найкращих. *Суспільне. Новини*. 2022. URL: https://suspilne.media/265948-nejmovirni-sela-ukraini-tupiciv-u-trijci-najkrasih/ (дата звернення: 26.10.2022)].
24. Ekskljuzivnoe video! Direktor-banderovets odnoj iz ukrainskikh shkol tolkal svoikh uchenikov na smert. URL: https://www.youtube.com/watch?v=89FuCSXWyc0. [in Russian].
[Эксклюзивное видео! Директор-бандеровец одной из украинских школ толкал своих учеников на смерть. URL: https://www.youtube.com/watch?v=89FuCSXWyc0 (дата звернення: 1.11.2022)].

Надійшла / Recieved 02.04. 2023

Tamara DOROKHINA
Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Docent,
Docent at Department of History of Ukraine, Archaeology, and Regional Study,
T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Collegium" (Chernihiv, Ukraine)
tamara-turenok@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-9936-6226

Oleksandr KOVALENKO
Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Professor,
Professor at Department of History of Ukraine, Archaeology, and Regional Study,
T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Collegium" (Chernihiv, Ukraine)
olexkov@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-8382-0159

Serhii TOKARIEV
Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Senior Lecturer at Department of History of Ukraine, Archaeology, and Regional Study,
T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Collegium" (Chernihiv, Ukraine)
tokarev-s-a@ukr.net
https://orcid.org/0000-0003-0051-328X

MICROHISTORY OF THE WAR: 36 DAYS OF OCCUPATION OF TUPYCHIV VILLAGE, CHERNIHIV REGION

The purpose of the publication is to reproduce the course of events in the territory of the village of Tupychiv, Chernihiv district, Chernihiv region, during the large-scale Russian aggression and temporary occupation of the settlement in February — April 2022, based on the testimonies of local residents. **The methodological basis** of the research is a set of general scientific and specific historical principles and methods, among which the practical use of opportunities and tools of oral history played a leading role. **The scientific novelty** of the work lies in the fact that the proposed survey is one of the first attempts to study the course of large-scale Russian aggression in 2022 at the level of a separate settlement. **Conclusions.** The course of the temporary Russian occupation of Tupychiv village in February — April 2022 is reconstructed in chronological order. Using the example of the settlement, the elements of the policy of the Russian occupiers in the temporarily occupied territories, propaganda treatment and intimidation of the civilian population, robbery of property, looting, etc., are revealed. It was established that the Russian occupation caused damage to the industrial and socio-cultural infrastructure of the village and the farms of local residents.

Keywords: *Russia's war against Ukraine, temporary occupation, survival strategy, oral history, Chernihivshchyna (Chernihiv region), Tupychiv village.*